

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 42. 29–30. 1998.

A régi magyarországi jezsuita patikák ismertetése a legújabb kutatások alapján

Sági Erzsébet dr.

A régi magyarországi jezsuita patikák a XVII–XVIII. században az osztrák provinciához tartoztak. A valaha közös, Habsburg-házi királyaink által kialakított egységes közgazgatás következtében az egykorú okmányok nagy része, csakúgy, mint a rend dokumentumai fellelhetők. A szakma régi tartozása volt, hogy a témát eredeti források alapján feldolgozza. A múltban 9 jezsuita patika ismertetése történt meg, most 15-ről tudunk. A Németország és Ausztria területén levők ismertetése helytörténeti anyag felhasználásával a helybeli szakmatörténészekre vár.

A régi magyarországi jezsuita patikák az osztrák rendtartományhoz tartoztak és csak a XIX. században lett önálló magyarországi rendtartomány.

A valaha közös, Habsburg-házi királyaink által kialakított egységes közgazgatás következtében az uralmuk alá tartozó országokban az okmányok a központi szerv anyagában nagy részben rendezetten, együtt megtalálhatók. Ehhez kellett a rend eredeti, egykorú, a témához tartozó forrásanyagát hozzárendelni.

A Jézus Társaság magyarországi patikáiról e század huszas éveiben jelentek meg az első közlemények, és napjainkig kilenc patikáról találunk ismertetést a gyógyszerészi szakirodalomban. Most további hat egykori jezsuita patika létezéséről szerezhetünk tudomást. A szerzők elévülhetetlen érdeme, hogy e téren úttörők voltak, azonban közléseiket általában nem dokumentálták. Ezért kortársaink közül többen szükségét látták annak, hogy egy-egy patika anyagát újra feldolgozzák. Ahol ez megtörtént, jelen cikk szerzője csak ismertetőként – illetve ahol az szükséges volt – adatpontositóként van jelen [1, 2].

A Jézus Társaságot *Loyolai Szent Ignác* alapította, és azt 1540-ben *III. Pál pápa* a „Regimini militantis” kezdetű bullájával hagyta jóvá. Fő célja az egyházi élet megreformálása és fellendítése volt.

A jezsuita rend gyógyszerrel való kereskedését *VIII. Orbán pápa* Rómában tilalom alá vette. Az 1615 évi rendi közgyűlés foglalkozott a témával és megállapította, hogy az alkalmilag történő gyógyszer eladást jótéteménynek, szeretetből fakadó cselekedetnek és nem kereskedésnek kell tekinteni [3].

A gyógyszerár létesítését sem a rendházakban élő mintegy másfél tucat szerzetes, sem a kollégiumokban tanuló néhány száz egészséges fiatal nem indokolja. Egyértelmű, hogy a patika tartással a rend a lakosság javát kívánta szolgálni, a patika jövedelme pedig hozzájárult a fenntartási költségekhez. Egyébként számos adat van arra is, hogy a rászorulóknak ingyen adott ki gyógyszert. Mint hogy a jezsuita rend alaptervekenységét tekintve nem volt gyógyító rend, ezért a gyógyszerárat tartó rendházban csak egy gyógyszerész képesítésű szerzetes fráterre volt a patika bízva, aki mellé alkalmaztak egy-két világi gyógyszerészt, egy laboránst és olykor gyakornokot.

XIV. Kelemen pápa a „Dominus ac Redemptor” brévéjével 1773. július 21-én megszüntette a Jézus Társaság működését és egyben kérte a keresztény uralkodókat, hogy ebben segítségére legyenek, szabad kezet adva nekik a rend vagyos felhasználására [4]. A királynő úgy határozott, hogy Magyarországon a jezsuita rend iskoláit tovább működteti, az értékesíthető javakat pedig árverésen eladhatja és a befolyt összeget a tanulmányi alapba vonja. Így került sor a rend kezén levő patikák polgári kézbe adására.

A feloszlási bizottságok feladatukat megkapták és azt végrehajtották [5].

A jezsuita rend a XIX. századi újjáéledése után – minthogy már volt elegendő gyógyszerár az országban – már nem létesített patikát.

A rendtartomány egykori jezsuita patikái hat országban találhatók: Németországban és Ukrajnában egy-egy, Horvátországban és Romániában kettő-kettő, Magyarországon négy, Szlovákiában hat, a többi Ausztriában [6]. Az ausztriai és a németországi jezsuita patikák ismertetésére források hiányában nem vállalkozhattam.

IRODALOM

1. *Abay Nemes Gyula*: Jezsuita gyógyszerészek és gyógyszerárak Magyarországon. Gyógyszerészi Értesítő 1924. 1., 4., 5., 8., 9. sz. és Baradlai János-Bárony Elemér szerk.: A magyarországi gyógyszerészet története. Bp. 1930. 207–214. old. – 2. *Orient Gyula*: Szerzetes- és orvospapok kórházainak keletkezése Erdélyben. Erdélyi Múzeum 1933. 38. 121–122. old. – 3. *Koch, Ludwig*: Jesuiten-Lexikon. Paderborn. 1936. – 4. *XIV. Kelemen pápa*: Örök emlékezetnek okáért. Róma, Nigronus. 1773. (Orsz. Széchényi Kt. 610. 733 sz.) – 5. MOL. M. Kancell., Dep. Litt. pol. C 66; 1773: 144., No 4681. 1773. szeptember 20. – 6. *Lukács Ladislaus S. I.*: Catalogus personarum et officiorum Prov. Austr. S. I. 1551–1773. I–XI. Róma. Inst. Hist. s. I. 1978–1995.

E. Sági: *Introduction of ancient pharmacies of Jesuits in Hungary on the basis of recent investigations*

In the XVII–XVIII century the pharmacies of Jesuits in Hungary belonged to the Austrian province of the order. In consequence of the uniform public administration established by the Habsburg kings of Austria and Hungary most of the contemporary documents as well as the records of the order are still available. It was an old demand for the elaboration of this subject on the basis of original sources. In the past nine pharmacies of the Jesuits have been studied, since then fifteen of them have been recorded. Those pharmacies belonging to the territory of Austria and Germany will be explored by the pharmacist historians of the respective area.

Az egykori ungvári jezsuita patika

Sági Erzsébet dr.

Uzhorod Ukrajna. Az első rendi patikus 1745 őszi megjelenéséhez köthető a patika alapítása. A gyógyszerészertől kezdettől fogva közforgalmú volt. A rend 1773 évi feloszlatásakor a becsértéke 800 forint volt.

Ungvár Ung megye megyeszékhelye volt, most Ukrajna Uzhorod városa.

Az ungvári jezsuita rendház története Homonnán kezdődik. *Homonnai Drugeth György*, Ung és Zemplén vármegye főispánja hívta be a jezsuitákat. 1613-ban lakhelyet és jószágot adományozott nekik, ők kollégiumot alapítottak és megkezdték a tanítást. 1619-ben Bethlen Gábor katonái elől Lengyelországba menekültek és csak tíz évvel később tértek vissza. Biztonsági okból pártfogójuk fia, János később a rendházat Ungvárra helyezte át. 1644-ben I. Rákóczi György csapatai elől ismét eltávoztak, majd Thököly Imre serege 1679-ben és 1685-ben ostromolta a várat, emiatt megint menekültek. Az iskola 1700-ban újra működött, de a Rákóczi-szabadságharc miatt 1711-ig nem volt folyamatos sem az oktatás, sem a jelenlét, holott az iskola nagyon népszerű volt: három megyéből küldték oda a szülők a fiaikat tanulni. A rend feloszlatásakor 1773-ban hatosztályú volt a gimnázium [1, 2].

Homonnán 1640–1642 években ápolóként, majd 1643-ban patikusként tartózkodott *Petrus de Portes fráter*. azonban ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ott közforgalmú gyógyszerész lett volna [3].

Az ungvári kollégium naplója 1745 november 5-én és 19-én név szerint említi *Christophorus Hartl* jezsuita patikust és azt is, hogy gyógyszert készített [4].

A jezsuita patika fennállása idején sem a városban, sem a megyében nem volt másik gyógyszerész, tehát annak kezdettől fogva közforgalmúnak kellett lennie, amit az is megerősít, hogy hatóságilag ellenőrizték [5].

Lehetséges, hogy a gyógyszerész berendezése már a patikus megjelenése előtt elkészült. Ezt látszik igazolni az a tény, hogy az ungvári kollégiumban tartózkodott asztalos műhelyfőnökként 1742 évben *Codelli József*, akinek a közszegi, a szakolcai és a székesfehérvári patikabútor készítése is tulajdonítható [6]. Ennek eldöntése a művészettörténészekre vár.

A patika világi alkalmazottai voltak: egy gyógyszerészvezető, egy beosztott gyógyszerész és egy laboráns. Az ő együttes bérük évi 400 forint volt [7].

Az ungvári jezsuita patika rendi gyógyszerészei:

– 1745 ősztől 1761-ig *Christophorus Hartl*. Róla több ízben feljegyezték a háztörténetben, hogy számos alkalommal távoli helységekre is beteghez hívták, mivel ő a rendbe lépése előtt sebész is volt. Mellette dolgoztak

1750-ben *Mathias Stadler*, 1751–52-ben *Carolus Smichei*, 1754-ben *Adamus Schwinghaimber*, 1757–60-ban *Ferdinandus Ibandt* és 1761-ben *Josephus Winkler* mint beosztottak.

– 1762–1767 között *Ferdinandus Ibandt*,

– 1768-ban *Wenceslaus Dukat*,

– 1769–1770 között *Franciscus Tandler*,

– 1771-ben *Matthaeus Rauzi*,

– 1772–1773 között *Joannes Nep. Friesl* [8, 9].

A rend 1773 évi feloszlatásakor a bizottság úgy döntött, hogy a gyógyszerész eladásáig az ott lévő jezsuita fráter maradjon. Kapott 100 forintot polgári öltözetre és 48 forintot három hónapra, mint a többi szerzetes [10].

A gyógyszerész becsértéke 800 forint volt, azt az 1775 június 18-án megtartott nyilvános árverésen az eddigi provizor *Joannes Nep. Friesl* vette meg 1000 forintért [11]. A leltárba vett 35 könyvet az egyetem könyvtárának kellett elküldeni [11]. Az új tulajdonos győri születésű volt, még a rendbe lépése előtt 1764 évben a komáromi *Melchior Khielnél* nyerte el a testimonium tirocinale, a pesti egyetemen 1786-ban vizsgázott [12].

A gyógyszerészre működési ideje alatt panasz nem volt.

IRODALOM

1. *Gyenis András S. I.*: A régi magyar jezsuita rendházak. Bp. 1941. 54. old. – 2. *Mészáros Károly*: Ungvár története a legrégebbi időktől máig. Pest. 1861. – 3. *Lukács Ladislaus S. I.*: Catalogus personarum et officiorum Prov. Austriae. S. I. Róma, Inst. Hist. S. I. 1978–1995. – 4. Bp. Egyet. Könyvtár. Cod Ab 127. Diarium Coll. Ungv. 1734–48. – 5. MOL. Htt., Acta San., C 37; Lad D; Fasc. 8. – 6. BEK Cod. Ab 127. – 7. MOL. M. Kanc., Acta Gen., A 39; 1773; No 2989. – 8. *Lukács. L.*: passim. – 9. *Grabariits István-Grabariitsné Iház Zuzsanna*: Az osztrák jezs. rendtart. patikái és patikusai. 1716–1773. Orvostört. Közl. 107–108 (1984) 134–160. old. – 10. MOL. Htt., Litt. pol., C 67; 1773; Fasc. 124. No 90. – 11. MOL. idem C 67; 1775; Fasc. 22. No 34. – 12. SOTE Album Chyrurgorum et Pharmacopaeorum.

E. Sági: *The late pharmacy of Jesuits at Ungvár*

Uzhorod, Ukraine. The foundation of the pharmacy can be associated with the appearance of the first Jesuit pharmacist in the autumn of 1745. This was a community pharmacy from the beginning. The order was dissolved in 1773 – at that time the estimated value of the pharmacy was 800 forint.